

ТРУДОВЕ ПРАВО, ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**ВАКАРЮК Л. В.,**

доктор юридичних наук,
професор кафедри приватного права
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)

МАЛЄНКО О. В.,

асистент кафедри приватного права
(Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича)
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.4.2.8>**ДО ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ ТРУДО-ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ**

В статті зазначається, що трудо-правовий режим і соціальна політика держави, як феномени правової дійсності, вважаються самостійними та цілісними категоріями права, займають своє місце в системі понять трудового права, в системі правових явищ і мають своє призначення.

Наголошується, що для більш глибокого аналізу та пізнання сутності категорій «трудо-правовий режим» та «соціальна політика» їх потрібно розглядати в динамічному поєднанні та взаємозв'язку. Оскільки трудо-правовий режим має соціальний (забезпечувальний, захисний) характер, то його зміст (складова) повинна забезпечувати соціально-значущу мету та завдання, зумовлюватися інтересами працівника і роботодавця як основних учасників трудових відносин, які є носіями трудо-правового режиму, спрямованого в цілому на вдосконалення і ефективну дію трудового права як галузі. Вказану мету повинна поділяти і соціальна політика держави. Соціальна політика держави повинна відображати, а трудо-правовий режим повинен забезпечувати інтереси і потреби обох сторін трудового договору.

Підкреслюється, що сьогодні соціальну політику держави потрібно розглядати в практичному аспекті як реальну діяльність державних інститутів з вирішення різних соціальних проблем і забезпечення реалізації соціальної політики, в якій трудо-правовий режим являє собою чітко налагоджену атмосферу соціального співробітництва, ефективного його результату, який запрограмований соціальною політикою держави.

Визначається, що «трудо-правовий режим» – це змістовна категорія права, а «соціальна політика» – функціональна. Поєднання змістовного і функціонального елементів у трудо-правовому режимі і правовій соціальній політиці має прямий діалектичний зв'язок, спрямований на більш глибоке розуміння призначення цих категорій в процесі правового регулювання суспільних відносин в сфері найманої праці.

Ключові слова: правовий режим, правова держава, трудо-правовий режим, соціальна політика держави, трудове право, працівник, роботодавець, держава.

Vakariuk L. V., Malienko O. V. On the issue of interaction between the labor-legal regime and the state's social policy

The article notes that the labor-legal regime and the social policy of the state, as phenomena of legal reality, are considered independent and integral categories of law, take their place in the system of labor law concepts, in the system of legal phenomena, and have their own purpose.

It is emphasized that for a deeper analysis and understanding of the essence of the categories "labor-legal regime" and "social policy", they need to be considered in a dynamic combination and interconnection. Since the labor-legal regime has a social (security, protective) nature, its content (component) must provide a socially significant goal and tasks, be determined by the interests of the employee and the employer as the main participants in labor relations, who are the bearers of the labor-legal regime, aimed generally at the improvement and effective operation of labor law as a branch. The stated goal should be shared by the state's social policy. The state's social policy should reflect, and the labor-legal regime should ensure, the interests and needs of both parties to the employment contract.

It is emphasized that today the social policy of the state should be considered in a practical aspect as the real activity of state institutions to solve various social problems and ensure the implementation of social policy, in which the labor-legal regime represents a clearly established atmosphere of social cooperation, its effective result, which is programmed by the social policy of the state.

It is determined that the "labor-legal regime" is a substantive category of law, and "social policy" is a functional one. The combination of substantive and functional elements in the labor-legal regime and legal social policy has a direct dialectical connection aimed at a deeper understanding of the purpose of these categories in the process of legal regulation of social relations in the sphere of hired labor.

Key words: *legal regime, rule of law, labor-legal regime, social policy of the state, labor law, employee, employer, state.*

Вступ. Україна згідно Конституції є соціальною, правовою державою, в якій людина, її права та обов'язки, проголошуються найвищою цінністю, а дотримання та захист прав і свобод людини є її першочерговим обов'язком. Соціальна політика правової держави повинна бути спрямована на створення умов, що забезпечують гідне життя і професійний розвиток людини, досягнення оптимального співвідношення інтересів суб'єктів трудових відносин. Важливою є роль такого регулювання у сфері найманої праці від законодавчого до договірного, де держава, в першу чергу, повинна бути заінтересована у стабільності відносин у соціальній сфері, оскільки, як свідчить історія, більшість соціальних потрясінь, як правило, виникало на ґрунті соціальних питань [1, с. 283]. Соціальна складова політики держави має бути направлена на досягнення сприятливих умов для життя всіх членів суспільства, на забезпечення максимальної зайнятості населення та рівня соціально-трудо-вих гарантій. В свою чергу «правовий режим» як категорія правосвідомості та явища права також представляє особливий інтерес для досліджень, пов'язаних з реалізацією в практичному житті та призначенням інших явищ права, серед яких правова (соціальна) політика. З наукової точки зору цінним є характер взаємодії та діалектичного поєднання цих окремих феноменів правової дійсності.

Категорії «трудо-правовий режим» та «соціальна політика держави» були і залишаються об'єктом багатьох наукових розвідок, як на рівні загальної теорії держави і права, так і галузевої юридичної та економічної науки. Відповідні дослідження містяться в працях В.Я. Настюка, Н.В. Коваленко, Н.Д. Гетьманцевої, С. М. Бондаренко, Н. В. Бугас, О. А. Яковлєва, І. О. Соколової, Т. П. Мінки, Ю. П. Жванко, Г. Чанишевої, С. В. Вишновецької, О. М. Ярошенка та інших вчених.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз взаємозв'язку та діалектичного поєднання категорій «трудо-правовий режим» та «правова (соціальна) політика держави».

Результати досліджень. Коли ми ведемо мову про трудове право як галузь права і трудо-правовий режим цієї галузі з їх соціальним спрямуванням, то неодмінно ведемо мову і про соціальну політику держави як одну із складових правової політики та акцентуємо увагу саме на діяльності держави у соціальній сфері як соціальної держави, діяльність якої обумовлена закономірними і об'єктивними причинами. Питання правового регулювання відносин у сфері праці не можна розглядати у відриві від економічних і соціальних проблем. За великим рахунком, вони встановлюються і реалізуються в площині державної мети і завдань як основні напрямки державної політики. При цьому основними засадами функціонування соціальної держави з позицій трудових відносин є принципи рівності та справедливості, забезпечення балансу рівноваги між інтересами працівників і роботодавців, роботодавців і держави, баланс між рівністю працівників і справедливістю, баланс між свободою та рівністю. На необхідності дотримання балансу інтересів наголошує у своїх рішеннях Європейський суд з прав людини [2].

Державна політика щодо співвідношення інтересів роботодавців та інтересів працівників є важливим чинником забезпечення правового режиму в трудовому праві, який полягає в тому, що від спрямованості державної політики у вказаному контексті залежить яким саме буде трудове право в країні: соціальним, заідеологізованим чи буде відбуватися його економізація. Наприклад, в науці виділяють дві моделі правового регулювання трудових відносин: ліберальна (США, Канада) та державно-соціальна [3;4], при цьому друга модель має три модифікації трудового права: 1) тоталітарне трудове право (сформоване в фашистських режимах Італії, Іспанії, Німеччини); 2) радянське «соціальне» трудове право; 3) соціал-демократичне трудове право більшості розвинутих країн. Термін «соціальне» в контексті трудового права радянських часів попри дійсно соціальні здобутки, які наразі закріплені в нині чинному КЗпП України (захист працівників від необґрунтованого звільнення, захист материнства, захист жінок та неповнолітніх, обмеження матеріальної відповідальності працівника тощо), має, на нашу думку, двоякий характер, адже, як справедливо з цього приводу зазначила Т.А. Занфірова: «свободу праці формально проголошував і царський режим останніх років існування Російської імперії, і тоталітарний режим колишнього СРСР. При цьому після проголошення свободи праці, наприклад, в тому ж Радянському Союзі продовжували існувати концентраційні табори для тих, хто уникав «вільної» можливості працювати, а також будувалися трудові концтабори, в яких працею «виховували» і «переконували», «карали» всіх незгодних із злочинною диктатурою радянських комуністів» [5, с.57].

Тобто, від того яким чином держава бачить співвідношення інтересів роботодавців та інтересів працівників, яке місце в цих співвідношеннях посідає людина (в принципі, як ключова фігура і виробництва, і бізнесу) і залежить спрямованість та порядок правового регулювання відносин з приводу використання найманої праці, а відтак і правовий режим в трудовому праві – які методи правового регулювання будуть застосовуватися: більш диспозитивні, чи гнучке поєднання диспозитивного і імперативного, чи, навпаки, імперативні, як при адміністративно-командному управлінні суспільними відносинами; яка мета буде стояти перед правовим регулюванням трудових відносин.

Зрозуміти спрямованість правової (соціальної) політики держави у вказаному аспекті можливо лише на основі комплексного аналізу різносторонніх національних програм, які стосуються державної стратегії розвитку підприємництва (великого, середнього, малого), стратегії розвитку виробництва в цілому і стратегії підтримки працюючого населення в державі. Соціальна політика держави реалізується через соціальні програми, які базуються на законодавчо нормативній базі країни, що забезпечує задоволення соціальних потреб, соціальний захист, соціальну безпеку [6]. Адже «мета соціальної політики, як зазначають Т.А. Костишина та О.В. Ротенберг, полягає у створенні умов для розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття творчого потенціалу людини, її сутнісних сил, досягнення в суспільстві суспільної злагоди і стабільності» [7, с. 34].

Проте ідея узгодження інтересів суб'єктів не є самоціллю і полягає не в досягненні яких-небудь конкретних результатів, а у постійному вдосконаленні трудового законодавства таким чином, щоб забезпечити виконання за його допомогою найбільш центральних функцій галузі трудового права – захисної і виробничої [8]. Зазначене пояснюється й тим, що на кожному новому етапі розвитку трудового права інтереси суб'єктів диктуватимуть нові проєкції балансів. Відтак поняття «баланс інтересів» формує певну синергетичну модель трудоправової дійсності через відображення охоронних механізмів у конкретних нормах, які здатні протистояти чи адаптуватися до змін законодавства не лише з метою самозбереження та ефективного функціонування на поточний момент часу, а й сприяють його подальшому розвитку. Поняття «рівновага інтересів», таким чином, тісно пов'язане із такими явищами як здатність до самозбереження, протистояння негативним впливам, адаптація, гнучкість трудового права [9, с.116].

Як підкреслюється в юридичній літературі, трудове право повинно забезпечувати інтереси як працівника, так і роботодавця. Інакше воно або ж вступить у колізію з іншим законодавством, передусім із законодавством про власність і про підприємництво, або ті ж самі власники-роботодавці змушені будуть ігнорувати трудове право [10]. Це означає, що правова (соціальна) політика держави повинна відображати, а трудо-правовий режим повинен забезпечувати інтереси і потреби обох сторін трудового договору. Тож як забезпечує і чи забезпечує держава в позитивному праві баланс інтересів працівника і роботодавця, адже саме в цьому буде виражатися реалізація її правової (соціальної) політики та характер відповідного виду трудо-правового режиму? З огляду на те, що основним механізмом забезпечення довгострокової самодостатності та конкурентоспроможності України у глобалізованому світі має стати формування нової якості життя людини-праці, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя, практична реалізація такого принципу перетворює правову (соціальну) політику на один з провідних чинників гуманітарного розвитку, робить її дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності. Трудо-правовий режим як різновид правового режиму покликаний упорядкувати ці соціальні процеси, наповнюючи при цьому свою складову необхідними елементами.

В умовах економічних, політичних, реформ і на цій основі реформування всього трудового права загальнонаціональні інтереси можуть бути сформовані лише в контексті реалізації активної соціальної політики. Це – максимальна нейтралізація негативних наслідків економічних реформ для працівників і роботодавців. Соціальна політика держави має здійснюватися відповідно до принципу справедливості. У своєму Рішенні Конституційний Суд України від 2 листопада 2004 року вказав, що справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права [11]. При цьому елементи права, зокрема, розмірність, рівність, мораль, об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення у Конституції України (п. 4.3 мотивувальної частини рішення Конституційного Суду України) [12].

Сьогодні соціальну політику держави потрібно розглядати в практичному аспекті як реальну діяльність державних інститутів з вирішення різних соціальних проблем і забезпечення реалізації соціальної політики, в якій трудо-правовий режим являє собою чітко налагоджену атмосферу соціального співробітництва, ефективного його результату, який запрограмований правовою (соціальною) політикою держави. З соціальною державою та її політикою пов'язане забезпечення умов гідного життя і вільної самореалізації працівника в процесі трудової діяльності. У сучасних умовах стало очевидним, що ринкова економіка сама по собі не в змозі забезпечити вирішення соціальних проблем, які назріли та реалізувати на практиці ту мету і принципи соціальної державності, основи якої закріплені в Конституції України, зокрема в статтях 1 та 3. Необхідні цілеспрямовані зусилля держави, у якій є реальні можливості забезпечити гідні умови праці, адекватну оплату, захист і охорону праці працівників за умови взаємодії ефективної соціальної політики і трудо-правового режиму.

Оскільки трудо-правовий режим має соціальний (забезпечувальний, захисний) характер, то його зміст (складова) повинна забезпечувати соціально-значущу мету та завдання, зумовлюватися інтересами працівника і роботодавця як основних учасників трудових відносин, які є носіями трудо-правового режиму, спрямованого в цілому на вдосконалення і ефективну дію трудового права як галузі. Вказану мету повинна поділяти і правова (соціальна) політика держави.

Отже, правова (соціальна) політика держави є одним з чинників, які забезпечують правовий режим в трудовому праві. Першорядна роль відводиться державній політиці щодо співвідношення інтересів виробництва та інтересів працівників, при чому інтереси виробництва слід розуміти в даному контексті широко, включаючи до цього поняття і інтереси бізнесу, оскільки історії відомі випадки розщеплення державної політики щодо виробництва на користь суто бізнесу чи суто виробничих результатів. Саме від того, яку правову (соціальну) політику в означеному аспекті обирає для себе держава, державна влада, залежить те, яким бути правовому режиму в трудовому праві, які будуть застосовувані методи правового регулювання трудових відносин, які види найманої праці будуть урегульовані (предмет правового режиму), які гарантії та яка відповідальність будуть передбачені для суб'єктів цих відносин, і яку взагалі мету буде переслідувати означене регулювання.

В той же час правова (соціальна) політика держави не може бути сформована виключно органами державної влади. Ефективність такої політики закладена у співробітництві, партнерських відносинах органів державної влади, організацій (об'єднань роботодавців, професійних спілок, різного роду інститутів громадянського суспільства, недержавних структур тощо). В процесі побудови правової (соціальної) політики держави повинні бути закладені принципи соціальної направленості всієї діяльності, оскільки ігнорування трудових прав і інтересів працівників і роботодавців як фундаменту прогресивного розвитку суспільства може призвести до її дефективності. Саме така правова (соціальна) політика держави зможе відкрити можливості для соціального діалогу владних структур і різного роду організацій, дозволяючи знаходити одночасно компроміс і необхідний баланс інтересів.

Висновки. Таким чином, трудо-правовий режим і соціальна політика держави, як феномени правової дійсності, вважаються самостійними та цілісними категоріями права, займають своє місце в системі понять трудового права, в системі правових явищ і мають своє призначення.

Поєднання змістовного і функціонального елементів у трудо-правовому режимі і правовій соціальній політиці має прямий діалектичний зв'язок, спрямований на більш глибоке розуміння призначення цих категорій в процесі правового регулювання суспільних відносин в сфері найманої праці. Трудо-правовий режим і правова соціальна політика є взаємодіючими і взаємодоповнюючими один одного якісними і кількісними елементами.

Список використаних джерел:

1. Гетьманцева Н. Д., Вакарюк Л. В. Соціальна політика держави на ринку праці. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2024. С. 282–285.
2. Рішення ЄСПЛ від 09.12.1994 року Справа «Грецькі нафтопереробні заводи «Струн» і «Стратіс Андреадіс» (Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis) проти Греції». URL: https://european-court.org/wp-content/uploads/ECHR_Stran_Greek_Refineries_and_Stratis_Andreadis_v_Greece_09_12_1994.pdf (дата звернення: 08.07.2025)
3. Ільчук Л. І. Світовий досвід моделей соціальної політики та їх можливість використання в Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/svitoviy-dosvid-modelej-sotsialnoyi-polityky-ta-yih-mozhlyvist-vykorystannya-v-ukrayini/> (дата звернення: 09.07.2025)
4. Марухленко О. В. Концепції та моделі в соціальній політиці. Право та державне управління. 2019 р., № 2 (35) том 2. С. 141–146. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/23.pdf (дата звернення: 09.07.2025)
5. Занфірова Т. А. Проблеми правового забезпечення свободи праці в Україні: монографія / Т. А. Занфірова. Х.: Золота миля, 2017. 496 с.

6. Бондаренко С. М, Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981> (дата звернення: 09.07.2025)

7. Костишина Т. А., Ротенберг О. В. Проблеми забезпечення зайнятості в умовах змін ринку праці. Розвиток соціально-трудових відносин та міжкультурної комунікації в умовах змін: матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Полтава (Україна) – м. Валенсія (Іспанія), 11–15 вересня 2023 року) / за заг. ред. Т. А. Костишиної, Л. В. Степанової. Полтава: ПУЕТ, 2024. С. 33–36.

8. Ярошенко О. М. Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця: недоліки та шляхи їх усунення. *Розвиток законодавства про працю і соціальне забезпечення: здобутки і проблеми: тези доп. та наук. повідомл. сучасн. IV міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 5–6 жовтня 2012 р.). Нац. ун-т «Юридична академія України ім. Ярослава Мудрого». Х.: Право. 2012. С. 62–69.

9. Андрушко А. В. Баланс інтересів: експлікація поняття в контексті трудового права. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1 (53). С. 109–119.

10. Процевський О. І. Функції трудового права в сучасних умовах господарювання. *Право України*. 2011. № 2. С. 223–234.

11. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (дата звернення: 10.07.2025)

12. Рішення Конституційного Суду України від 20 червня 2007 р. № 5-рп/2007 у справі за конституційним зверненням відкритого акціонерного товариства «Кіровоградобленерго» про офіційне тлумачення положень частини восьмої статті 5 Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (справа щодо кредиторів підприємств комунальної форми власності). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-07> (дата звернення: 10.07.2025)

Дата першого надходження рукопису до видання: 16.07.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 18.08.2025

Дата публікації: 26.09.2025

